

ELOY LOZANO, O PIONEIRO MALOGRADO

Iván Villarrea Álvarez

Universidade de Santiago de Compostela

O cineasta Eloy Lozano Coello (Ourense 1953 – Santiago de Compostela 2009) foi un deses homes que sempre estivo alí: un creador teimoso e volcánico que tentou facer moitas cousas por primeira vez neste país sen conseguir darlles, por desgraza, a continuidade desexada. O seu currículo e filmografía son ben coñecidos nesta altura, cando menos entre os historiadores do cinema: o seu nome xa aparece, como director, no primeiro filme realizado en galego en 35 milímetros, *Retorno a Tagen Ata* (1974), unha curtametraxe que adaptaba o relato homónimo publicado por Xosé Luís Méndez Ferrín en 1971; a seguir, Lozano estivo entre os organizadores das IV Xornadas do Cine en Ourense, celebradas en xaneiro de 1976; foi tamén o responsábel en 1980 da recuperación dun dos filmes totémicos da cinematografía galega, *O carro e o home* (Antonio Román, 1940); fundou a axencia Eloy Lozano Publicidad en 1981, a través da que faría moitas campañas para grandes empresas e eventos como Adolfo Domínguez, Cabreiroá ou o Xacobeo 99; promoveu a creación do Festival Internacional de Cine Independente de Ourense en 1996, evento que dirixiría durante as súas primeiras edicións; e filmou, en definitiva, unha chea de pezas, entre as que salientan varias curtametraxes documentais (*Os oleiros*, 1975; *Catro escultores*, 1986); a animación experimental *Numeralia* (1990); a longametraxe de ficción *Bellas durmientes* (2001), adaptación da novela curta *A casa das belas adormentadas* do escritor xaponés Yasunari Kawabata (1961); a serie de televisión *A idea construída* (2004), composta por trece capítulos dedicados a outros tantos arquitectos galegos; e, por último, a longametraxe documental *Quen son?* (2008), unha reflexión, a xeito de axuste de contas, sobre a identidade galega.¹

Este legado, onde predominan os traballos baseados na obra doutros artistas, sexan escritores, escultores, arquitectos ou artesáns, está lastrado, por desgraza, por dúas graves limita-

cións: dunha banda, as dificultades que o propio Eloy Lozano encontrou para desenvolver cada un destes proxectos e, sobre todo, para consolidar a súa traxectoria profesional, que oscila entre os campos das artes plásticas, a fotografía, o deseño, a publicidade e o audiovisual sen chegar a especializarse en ningún deles, en parte polos atrancos que tivo, nomeadamente económicos, para dedicarse a unha única destas actividades no contexto da Galiza das primeiras décadas da democracia; e doutra banda, a segunda limitación sería o propio carácter pioneiro de boa parte da súa obra, realizada aínda en tempos analóxicos e antes, polo tanto, de que existisen moitas das canles dixitais das que dispomos agora, de xeito que as xeracións máis novas só poden acceder aos seus filmes, logo do peche do portal flocos.tv en febreiro de 2011, a través das copias que se conservan no arquivo do Centro Galego de Artes da Imaxe (CGAI) ou dos escasos DVDs de *Bellas durmientes* que aínda circulan comercialmente, se é que alguén consegue enconralos á venda nalgures. Estas limitacións sitúan a Eloy Lozano, unha década despois da súa morte, nun limbo incómodo entre a lembranza recorrente da súa figura e o descoñecemento crecente da súa obra, á que desafortunadamente, nestes momentos, non é nada doado acceder.

Un dos proxectos que mellor representa este paradoxo entre o recoñecemento teórico deste cineasta e a invisibilidade práctica da súa obra é a súa tentativa frustrada de adaptar a novela *A Esmorga*, do escritor ourensán Eduardo Blanco Amor (1959). As mencións a este proxecto son habituais na meirande parte de textos publicados sobre Eloy Lozano,² mais moi pouca xente tivo a posibilidade de ler o guión que este cineasta preparou a mediados dos anos setenta como base para facer a que podería ter sido a primeira adaptación cinematográfica desta novela. Lozano, para chegar até Blanco Amor, entregou unha copia deste guión a principios de 1976 ao avogado

Nemesio Barxa Álvarez, amigo persoal do escritor e membro fundador, a finais de 1975, da sociedade Nós, Cinematográfica Galega, S.A.³ Disque Blanco Amor valorou positivamente o traballo de Lozano,⁴ mais o escritor recibiu nese momento outra proposta para adaptar a súa novela pola banda do cineasta asturiano Gonzalo Suárez, que xa dirixira daquela máis de media ducia de longametraxes, de xeito que o autor ourensán, considerando a experiencia dun e doutro candidato, se inclinaría finalmente por este último, que dirixiu, un ano despois, o filme *Parranda* (1977).

O guión de *A Esmorga* escrito por Eloy Lozano, que aínda hoxe conserva Nemesio Barxa na súa biblioteca, é un texto de setenta e unha páxinas redactado nun fermoso galego prenормativo ategado de dialectalismos ourensáns. Trátase dun guión literario que ofrece unha segmentación da trama en secuencias sen chegar a dar indicacións precisas da súa planificación visual. O documento confirma, iso si, que Lozano quería ambientar o seu hipotético filme en Ourense a comezos do século XX, e ía representar en presente os acontecementos narrados na novela dispostos exactamente na mesma orde que establecera Blanco Amor, sen incluír o *flashback* que supón o monólogo truncado do personaxe de Cibrán o Castizo durante a súa declaración ante o xuíz. A proposta de Eloy Lozano, neste sentido, segue a trama da novela con moita máis fidelidade que a adaptación asturiana de Gonzalo Suárez e tamén que a posterior adaptación galega que realizaría Ignacio Vilar no ano 2014. É máis, boa parte dos diálogos que aparecen neste guión son exactamente os mesmos que reconstrúe o Castizo no seu relato, e mesmo algunhas anotacións sobre os aenos e as actitudes dos personaxes, así como sobre os lugares que atravesan e as condicións climatolóxicas que teñen que afrontar, son transcricións literais dalgunhas das frases escritas por Blanco Amor na súa novela. O obxectivo de Lozano con este guión, segundo lle contou ao historiador José Manuel Sande un par de anos antes da súa morte, era rodar unha longametraxe en galego e con cámara en man, "como unha road-movie existencial", para o que xa conseguira "os permisos necesarios para a rodaxe, un acordo de financiamento con Morgana Films e mesmo o interese de Alfredo Landa para a terna de protagonistas masculinos".⁵ A decisión de

Blanco Amor de conceder os dereitos de adaptación da súa novela a Gonzalo Suárez frustraría as arelas de Lozano, que xa non retomaría este proxecto malia o descontento que o propio escritor expresaría anos despois cara *Parranda*.⁶

O mecanoscrito deste guión seguirá na biblioteca persoal de Nemesio Barxa até despois da súa morte, cando todos os seus libros e documentos pasen, conforme á súa vontade, á biblioteca pública municipal de Viana do Bolo, o seu lugar de nacemento.⁷ O avogado, entretementres, xa recibiu unha petición da Deputación de Ourense para dixitalizar o documento completo con mentes de facer unha edición facsímil deste guión. Á espera de que ese proxecto se leve a cabo, a publicación na *Revista Quintana* das catro últimas páxinas desta adaptación, fotografadas con moito mimo e esmero polo artista e deseñador Alejandro Caporale, antigo colaborador de Eloy Lozano na súa axencia de publicidade, quere ofrecer unha pequena mostra do traballo de escritura cinematográfica que desenvolveu este cineasta hai máis de corenta anos coa que tentar paliar a invisibilidade da que adoce nestes momentos a meirande parte da súa obra.

Esas catro páxinas abranguen as tres secuencias correspondentes co desenlace da novela: o pé que colle Lozano do texto de Blanco Amor no inicio da Secuencia 47 é a saída dos personaxes da Taberna do Sancristán, con novas provisións de augardente, tralo que o Castizo comezará a fraquear e o Bocas expresará o seu desexo de estar cunha muller que non sexa unha prostituta. Estas secuencias, polo tanto, adaptan o texto recollido nas últimas dez páxinas da novela, excluíndo a súa coda final, isto é, dende o parágrafo que comeza coa frase "conque chegou o instante en que xa non dei máis de min" até o parágrafo que remata coa descrición da morte do Milhomes.⁸ O desenvolvemento dos acontecementos é exactamente o mesmo na novela e no guión, con dúas únicas diferenzas, como observarán os lectores que coñezan ben o texto orixinal: en primeiro lugar, o guión tende á síntese visual mentres que a novela tende á digresión verbal; e en segundo lugar, o final do personaxe do Castizo, sendo o mesmo, adiántase no tempo do relato para poder incluílo na secuencia final, sen necesidade dun epílogo, como acontece no filme de Gonzalo

Suárez, nin dun texto explicativo, como o que pecha a adaptación de Ignacio Vilar. A falta de poder ver as imaxes que nunca puido filmar Eloy Lozano, temos cando menos as palabras que dan conta da súa visión: este guión entendido como

un documento de inmenso valor para a historia do cinema galego, ou, máis exactamente, para a historia entrecortada dun cinema nacional que, naquel momento, aínda estaba ben lonxe de ser aquilo co que os seus pioneiros soñaban.

NOTAS

¹ Toda esta información, dispoñíbel en moitas fontes, foi compilada neste caso a partir das mencións á figura e á obra de Eloy Lozano que aparecen no volume V. Barreiros Bermejo, *Ourense e o cinema*, Concello de Ourense, Ourense, 2010, pp. 64, 67, 72-73, 75, 80-82, 91.

² Un exemplo pode ser o artigo I. Martínez, "Eloy Lozano, o cineasta que quería queimar Tagen Ata", *El País*, 22 de Outubro de 2011 [Consulta: 22/09/2019]. https://elpais.com/diario/2011/10/22/galicia/1319278706_850215.html

³ Esta sociedade daría pé máis adiante, xa no ano 2000, á empresa Nós, Productora Cinematográfica Galega, S.L.

⁴ X. M. R., "Nemesio Barxa garda o guión de Eloy Lozano para «A Esmorga»", *La Voz de Galicia*, 1 de abril de 2014 [Consulta: 22/09/2019]. https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/ourense/ourense/2014/04/01/nemesio-barxa-garda-guion-eloy-lozano-esmorga/0003_20140401C79910.htm

⁵ En I. Martínez, *op. cit.*

⁶ Nemesio Barxa ten declarado a *La Voz de Galicia* que Blanco Amor "non recoñecía a súa obra nin os seus personaxes na película" de Gonzalo

Suárez, e que lle comentou en máis dunha ocasión "que o resultado tería sido mellor co guión de Lozano". En X.M.R., *op. cit.*

⁷ D. Salgado, "O avogado Nemesio Barxa doa os 7.000 libros da súa biblioteca a Viana do Bolo", *Sermos Galiza*, 15 de novembro de 2017 [Consulta: 23/09/2019]. <https://www.sermosgaliza.gal/articulo/cultura/avogado-nemesio-barxa-doa-7000-libros-da-sua-biblioteca-viana-do-bolo/20171114120640063319.html>

⁸ E. Blanco Amor, *A esmorga*, Editorial Galaxia, Vigo, 2010 (1959), pp. 104-113.

REFERENCIAS

- Blanco Amor, E. 1959. *A esmorga*. Vigo: Editorial Galaxia [ed. 2010].
- Barreiros Bermejo, V. 2010. *Ourense e o cinema*. Ourense: Concello de Ourense.
- Kawabata, Y. 1961. *A casa das belas adormentadas*. Cangas do Morrazo: editorial Rinoceronte [ed. 2007].
- Martínez, I. 2011. "Eloy Lozano, o cineasta que quería queimar Tagen Ata." *El País*, Octubre 22, 2011 [Consulta: 22/09/2019]. https://elpais.com/diario/2011/10/22/galicia/1319278706_850215.html
- Méndez Ferrín, X.L. *Retorno a Tagen Ata*. 1971. Vigo: edicións Castrelos.

- X.M.R. 2014. "Nemesio Barxa garda o guión de Eloy Lozano para «A Esmorga»." *La Voz de Galicia*, Abril 1, 2014 [Consulta: 22/09/2019]. https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/ourense/ourense/2014/04/01/nemesio-barxa-garda-guion-eloy-lozano-esmorga/0003_20140401C79910.htm
- Salgado, D. 2017. "O avogado Nemesio Barxa doa os 7.000 libros da súa biblioteca a Viana do Bolo." *Sermos Galiza*, Novembro 15, 2017 [Consulta: 23/09/2019]. <https://www.sermosgaliza.gal/articulo/cultura/avogado-nemesio-barxa-doa-7000-libros-da-sua-biblioteca-viana-do-bolo/20171114120640063319.html>